

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Голова Експертної комісії
Українського інституту національної пам'яті
з питань визначення належності об'єктів
до символіки російської імперської політики**

 Віктор БРЕХУНЕНКО

22.07 2024 р.

**Фаховий висновок щодо
об'єктів (географічних об'єктів, назв юридичних осіб, об'єктів права
власності, пам'ятників та пам'ятних знаків), присвячених
Татарбунарському повстанню 1924 року,
у контексті вимог Закону України «Про засудження та заборону
пропаганди імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії»**

Нормативно-правова підстава експертизи: частина 2 статті 6 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX від 21 березня 2023 р. із змінами, внесеними Законом № 3097-IX від 03.05.2023 р.; підпункт 17-3 пункту 4 Положення про Український інститут національної пам'яті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.2014 № 684 «Деякі питання Українського інституту національної пам'яті»; Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», затверджене Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 25.07.2023 № 399 «Про затвердження Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії"» із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України № 429 від 15.08.2023 № 429, Наказ Українського інституту національної пам'яті від 05.10.2023 № 35 «Про утворення Експертної комісії з питань визначення належності об'єктів до символіки російської імперської політики».

Визначення термінів у розумінні статті 2 Закону:

російська імперська політика (російська колоніальна політика) – система заходів, що здійснювалися органами управління, збройними формуваннями, політичними партіями, недержавними організаціями, установами, підприємствами, групами чи окремими громадянами (підданими) Російської імперії, Російської республіки, Російської держави, Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Російської Федерації, спрямованих на підкорення, експлуатацію, асиміляцію Українського народу;

пропаганда російської імперської політики – публічна глорифікація або виправдання російської імперської політики, поширення інформації, спрямованої на виправдання російської імперської політики, а також публічне використання продукції, що містить символіку російської імперської політики, публічне заперечення злочинів (репресивних заходів) проти Українського народу;

русифікація – складова російської імперської політики, спрямована на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору;

українофобія – дискримінаційні дії, публічно висловлені заклики, у тому числі в медіа, у літературних та мистецьких творах, що заперечують суб'єктність Української держави, української нації, боротьбу проти підкорення, експлуатації, асиміляції Українського народу, а також правомірність захисту політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитку української національної державності, науки, культури, зневажають питомі етнокультурні ознаки українців, ігнорують українську мову та культуру;

символіка російської імперської політики – символіка, що включає, у тому числі,

в) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в органах влади і управління, політичних організаціях, партіях, збройних формуваннях Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, територіальних утворень, адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі невизнаних, що створювалися під час реалізації російської імперської політики на окупованих, анексованих чи в інший спосіб зайнятих Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою, Російською

Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, Союзом Радянських Соціалістичних Республік територіях, і брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики (крім зображень, пам'ятників, пам'ятних знаків, написів, присвячених особам, пов'язаним із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури), працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, глорифікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім зображень, пам'ятників, пам'ятних знаків, написів, присвячених особам, пов'язаним із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури);

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним із здійсненням російської імперської політики (крім зображень, пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України, із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури);

д) зображення гасел, цитат осіб, які обіймали керівні посади в органах влади і управління, політичних організаціях, партіях, збройних формуваннях Російської імперії, територіальних утворень, адміністративно-територіальних одиниць, у тому числі невизнаних, що створювалися під час реалізації російської імперської політики на окупованих, анексованих чи в інший спосіб зайнятих Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою, Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою, Союзом Радянських Соціалістичних Республік територіях, і брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики, публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, глорифікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім зображень гасел, цитат, пов'язаних із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

е) зображення, написи, пов'язані із глорифікацією і виправданням російської імперської політики;

е) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топонімії населених пунктів, підприємств,

установ, організацій на території України, яким присвоєні імена або псевдоніми осіб, які відповідають критеріям, встановленим підпунктами "в" і "г" цього пункту, назви подій, пов'язаних із реалізацією російської імперської політики, назви російських міст та інших географічних, історичних та культурних об'єктів Російської Федерації, що не пов'язані безпосередньо із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури або з культурою поневолених народів Російської Федерації.

Предмет експертизи: відповідність об'єктів (географічних об'єктів, назв юридичних осіб, пам'ятників та пам'ятних знаків), присвячених Татарбунарському повстанню 1924 року, вимогам Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії».

Татарбунарське повстання 15–18 вересня 1924 року – збройний селянський виступ у Південній Бессарабії проти румунської окупації, спричинений невдоволенням селян аграрною реформою 1921 року, голодом через посуху 1924 року та антиукраїнською політикою румунського уряду. Соціально-економічне невдоволення, а також суспільно-політичні інтенції українського населення Бессарабії (бажання приєднання до України (тодішньої УСРР)) були використані у власних цілях пробільшовицьким Південнобессарабським революційним комітетом («Південревкомом»), який очолив повстання, що охопило села Аккерманського, Ізмайльського, Кагульського та Бендерського повітів та близько 6 тис. учасників. Після триденних жорстоких боїв румунська адміністрація придушила повстання. Арешти та допити тривали більше півроку. Загальна кількість убитих та розстріляних складала близько 3 тис. осіб, арештованих – 1600 осіб.

У радянській історіографії та комеморативних практиках Татарбунарське повстання 1924 року трактували винятково через призму комуністичної ідеології як прагнення до встановлення радянської влади в Південній Бессарабії.

У сучасній історіографії можна виокремити два основних підходи до оцінки Татарбунарського повстання 1924 року: як селянське повстання та як спробу радянзації краю. Так, американський професор та фахівець із міжнародних питань, зокрема й Причорноморського регіону Чарльз Кінг вважає Татарбунарське повстання 1924 року, разом із іншими подібними повстаннями в контрольованій тоді Румунією Бессарабії, сучасними жакеріями, тобто селянським повстанням. Українські історики Валерій Васильєв та Микола Михайлуца класифікують Татарбунарське повстання 1924 року як збройний селянський виступ проти місцевої румунської адміністрації,

підготовлений та керований агентами Комінтерну: селянське невдоволення було використане керівництвом СРСР для дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Бессарабії (В. Ю. Васильєв, М. І. Михайлуца. Татарбунарське повстання 1924 // Енциклопедія історії України. Додатковий том. Книга 1. – К., 2021. – С. 578-579. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua/item/0016509>).

Сучасні українські дослідники історії радянських спецслужб уважають, що Татарбунарське повстання – хрестоматійний приклад використання радянськими органами державної безпеки соціально-політичної нестабільності на прикордонних територіях держав-сусідів, зокрема Румунії, для реалізації тактики «малої війни», за допомогою якої радянське керівництво намагалося підтримувати «вогнище світової революції», подавати приклад «революційної війни за визволення пригноблених», відволікати зусилля суміжних держав на придушення інспірованих повстань та бунтів селян прикордонних із СРСР територій, таким чином дестабілізуючи там внутрішньополітичну ситуацію (Подкур Р. Прикордоння Радянської України у военній доктрині СРСР 1920–1930-х рр. // Регіональна історія України. Збірник наукових статей. Випуск 9. – С. 99–118).

Водночас для оцінення Татарбунарського повстання 1924 року, крім соціально-економічних, потрібно враховувати також і міжнародні та етнополітичні чинники. Зокрема, ту обставину, що здійснену в 1918 р. Румунією за підтримки країн Антанти анексію території Бессарабії не визнавала українська влада. Так, 13 квітня 1918 р. Українська Центральна Рада ухвалила резолюцію про невизнання румунської анексії Бессарабії. Раді Міністрів УНР наказали вжити всіх заходів, щоб провести в краї повноцінний референдум, а до Румунії було відправлено українського посла. Гетьман Павло Скоропадський із урядом також не визнавав об'єднання Молдови та Румунії, а 11 травня 1918 р. Міністерство торгу та промисловості Української Держави ввело повну заборону на переміщення будь-яких товарів через Дністер. 5 червня Київ відправив ноту, в якій однозначно було вказано, що «Бессарабія – це Україна».

З огляду на викладене вище, враховуючи положення частини 1 статті 2 Закону (та передбачені ними винятки), об'єкти:

– пам'ятники, пам'ятні знаки, присвячені Татарбунарському повстанню 1924 року (за умови відсутності елементів, що містять символіку російської імперської політики або після проведення демонтажу таких елементів), **не належать до символіки російської імперської політики;**

– об'єкти топонімії населених пунктів, присвячені Татарбунарському повстанню 1924 року (загалом як історичній події, назви яких знеособлені), *не належать до символіки російської імперської політики;*

– об'єкти топонімії населених пунктів, пам'ятники, пам'ятні знаки, **присвячені керівникам Татарбунарського повстання 1924 року** (особам, пов'язаним із діяльністю комуністичної партії, працівникам радянських органів державної безпеки, більшовикам-очільникам «Південревкому»), **належать до символіки російської імперської політики та підлягають обов'язковому перейменуванню/демонтажу.**

Члени Експертної комісії Українського інституту національної пам'яті з питань визначення належності об'єктів до символіки російської імперської політики:

БРЕХУНЕНКО Віктор Анатолійович

БАЧИНСЬКА Олена Анатоліївна

ВЕРБИЧ Святослав Олексійович

ГЕНЕРАЛЮК Леся Станіславівна

ГРЕЧИЛО Андрій Богданович

РУБЛЬОВ Олександр Сергійович

СКРИПНИК Анатолій Юрійович

СОКИРКО Олексій Григорович